

Slavomír Horák a kol.

Orient v proměnách mezinárodních vztahů

KAROLINUM

Orient v proměnách mezinárodních vztahů

Památce prof. Eduarda Gombára (1952–2025)

Slavomír Horák a kol.

Recenzovali: doc. PhDr. Bronislav Ostřanský, Ph.D.

PhDr. Petr Přebinda, Ph.D.

Autorský kolektiv: Zdeněk Cvrkal, Slavomír Horák, Jiří Kepka,
Karol R. Sorby, Václav Soukup, Zdeněk Veselý, Jiří Weigl, Josef Ženka,
a Eduard Gombár (dědicové)

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2025

© Slavomír Horák a kol., 2025

ISBN 978-80-246-6104-9

ISBN 978-80-246-6163-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

K Bohu patříme a k němu se navrátíme

Korán 2:156

Obsah

Za prof. Eduardem Gombárem <i>Jiří Weigel</i>	7
Blízká setkání s prof. Eduardem Gombárem	13
(Ze vzpomínek jeho žáka) <i>Slavomír Horák</i>	13
Ze vzpomínek Eduarda Gombára	19
Eduard Gombár: Kompletní seznam publikační činnosti	31
K problematice aliancí v mezinárodních vztazích <i>Zdeněk Veselý</i>	47
Orient jako kulturní a politický konstrukt <i>Václav Soukup</i>	69
Čo bolo v roku 1971 účelom projektu Federácie arabských republik? <i>Karol R. Sorby</i>	93
Zemětřesení u Granady v roce 1431 a bitva u Higueruely v egyptských mamlúckých pramenech <i>Josef Ženka</i>	101
Diplomatické vztahy Bábura s šáhem Esmácilem a jejich společné tažení do Transoxanie <i>Zdeněk Cvrkal</i>	117
Využívání nestátních aktérů v rámci zahraniční a bezpečnostní politiky Pákistánu (případ skupiny Laškar-e Tajjiba) <i>Jiří Kepka</i>	133
Obraz bitvy u Gökdepe v turkmenské historiografii a literatuře <i>Slavomír Horák</i>	151
Abstrakty	177

(Z archivu prof. Gombára)

Za prof. Eduardem Gombárem

PhDr. Ing. Jiří Weigel, CSc.

(Výkonný ředitel Institutu Václava Klause)

Prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc., byl osobnost české orientalistiky, dlouhá desetiletí jeden z našich hlavních odborníků na moderní dějiny arabského a muslimského světa, zasloužilý vysokoškolský učitel, který vychoval desítky nových odborníků na problematiku islámu a Blízkého východu. Byl autorem rozsáhlého odborného díla i popularizátorem svého oboru v široké veřejnosti. Vážím si toho, že jsem mohl být počátkem osmdesátých let jeho studentem na FF UK a i toho, že jsem jej mohl počítat mezi své dlouholeté přátele.

Spojovalo nás i to, že jsme se oba k studiu arabistiky a orientalistiky na FF UK v Praze dostali s menšími oklikami – on jako již zkušený historik a já jako student pražské VŠE. Pro oba však dějiny i jazyky blízkovýchodního regionu byly od mládí životním koníčkem. On v tomto oboru pevně zakořenil, vytrval celý život a významně jej obohatil.

Mě profesní život historii, arabistice a orientalistice – oborům prof. Gombára – bohužel poněkud vzdálil. Většinu své aktivní profesní dráhy jsem strávil ve vládních úřadech a v Kanceláři prezidenta republiky, kde převažovaly jiné agendy a disciplíny. Musím však říci, že jsem tak získal na druhé straně příležitost být čas od času přímo konfrontován s některými politickými událostmi na Blízkém východě, poznat osobně některé významné arabské a blízkovýchodní vůdce a představitele, poznat z jejich úst jejich pohled na svět, region a jeho konflikty, politiku a společnost. Znalost historických souvislostí a politických a společenských reálií regionu, jimiž mě vybavil v průběhu mých studií prof. Eduard Gombár, mi pomáhaly orientovat se v onom gordickém uzlu, jakým Blízký východ, arabský a muslimský svět permanentně jsou.

Oblast našeho zájmu – Blízký východ, Severní Afrika a muslimský svět – je po celá desetiletí v centru pozornosti světové politiky, médií i akademického světa. Bohužel, navzdory této pozornosti politická i hospodářská váha tohoto regionu v současném světě klesá. Klesá bohužel i jeho význam v komplexu mezinárodních vztahů České republiky. Má to nepochybně svůj objektivní důvod, ale do značné míry je to i v důsledku chyb české zahraniční politiky, lehkomyslně opouštějící oblast našich tradičních vazeb a dlouholetých relací. V této souvislosti mohou jenom zopakovat význam odborné erudice a znalostí, které dnes často i na velmi vysokých místech naší státní administrativy postrádáme, a vzpomenout důležitost pedagogického i praktického působení prof. Gombára pro naši diplomacii. Kež by takových odborníků jako on v ní dnes působilo více a déle.

Tradiční klíčová témata problematiky Blízkého východu – arabsko-izraelský konflikt, nacionalismus, velmocenské soupeření, islám a jeho obroda – přetrvávají stále, ale převrstvuje je nový vývoj se svými akcenty. Jestliže první dvě dekády tohoto století proběhly ve znamení islamistického terorismu, západních intervencí a tzv. Arabského jara, dnes máme možnost sledovat tragické důsledky vzájemného propletení a propojení těchto celkově negativně působících vlivů. Arabský svět je v důsledku západních vojenských intervencí a Arabského jara fatálně oslaben a rozvrácen. Jeho nejdůležitější státy v arabském Mašriqu – Sýrie a Irák – jsou po západních intervencích a občanských válkách zcela v troskách, stejně jako severoafrická Libye. Další klíčové země – Alžírsko a přelidněný Egypt – jen tak tak odvrátily převzetí moci radikálními islamisty a jejich vlády obtížně balancují na hraně nestability. Ropné monarchie arabského poloostrova zažívají nelehké období pokusů o transformaci archaických mocenských a společenských struktur, ekonomickou modernizaci v éře vynucovaného globálního odklonu od fosilních paliv a stále nejasné koexistence s ambiciózním, ale rovněž nepřilíš stabilním teokratickým Íránem. Tunisko a Súdán se propadají do zmatků, respektive občanské války, která již dlouhá léta sužuje i nešťastný Jemen. Snad pouze centru regionu odlehlé Maroko na dalekém západě, Omán na nejzazším východě arabského světa a Jordánsko ve tmě pod palestinsko-izraelským svícem, který každou chvíli zahoří, vykazují známky jakési stability a mírné prosperity.

V širší dimenzi muslimského světa není obrázek o nic povzbudivější – Afghánci znovu porazili další světovou velmoc, ale za cenu dlouhodobé izolace od světa a fixování středověkých poměrů. Západními sankcemi izolovaný teokratický Írán zůstává pro Západ a Izrael hrozbou

a těžko předvídatelným protivníkem, který navíc začal hrát důležitou roli i v ukrajinském konfliktu. Přelidněný Pákistán a Bangladéš s obtížemi, ale i jistou nadějí do budoucna přežívají další roky jako součásti stále dynamičtějšího indického subkontinentu, který zjevně následuje co do zrychlování tempa hospodářského rozvoje jihovýchodní Asii, kde Malajsie a Indonésie patří dnes již k průmyslovým velmocem, stejně jako na západě Turecko, kterému se za dvacet let vlády Recepta Erdogana podařilo stát skutečnou regionální velmocí a jedním z klíčových hráčů mezinárodní politiky dnešní doby. Postsovětská Střední Asie, kde se střetávají zájmy Ruska, Číny a Západu, v nejisté vnitřní i vnější situaci stagnuje a vývoj kolem ukrajinské války jejich postavení dále znejasňuje.

Stálou skepsi vyvolává vývoj v Africe, kde islám dosahuje významných misijních úspěchů a získává miliony nových věřících, ale celý kontinent se stále velmi obtížně adaptuje na změny ve světové politice a ekonomice a obtížně se vyrovnává s populační explozí, změnami klimatu a rozpadem tradičních společenských struktur.

Turbulentní vývoj muslimského světa destabilizujícím způsobem působí i na Evropu, která se stala cílovou destinací masové migrace, především z Blízkého východu, Afriky a Jižní Asie.

V západním pohledu na arabský a muslimský svět v důsledku tohoto vývoje převládla skepse. Ideologicky motivovaná snaha o odchod od fosilních paliv snižuje význam regionu, jenž stál a stojí na svém ropném bohatství. Západní idealistický názorový proud, který měl tendenci abstrahovat od složitostí společenského, politického, duchovního i ekonomického vývoje blízkovýchodního regionu a věřil v možnost rychlé transformace politického systému tamějších zemí v politickou demokracii západního typu, a to buď zvnějšíku západní intervencí a následnou materiální pomocí, nebo vnitřním revolučním vývojem, silně oslabil. Debakl Arabského jara a irácké a afghánské války oslabily zájem Západu k dalšímu intenzivnímu angažmá v blízkovýchodních záležitostech.

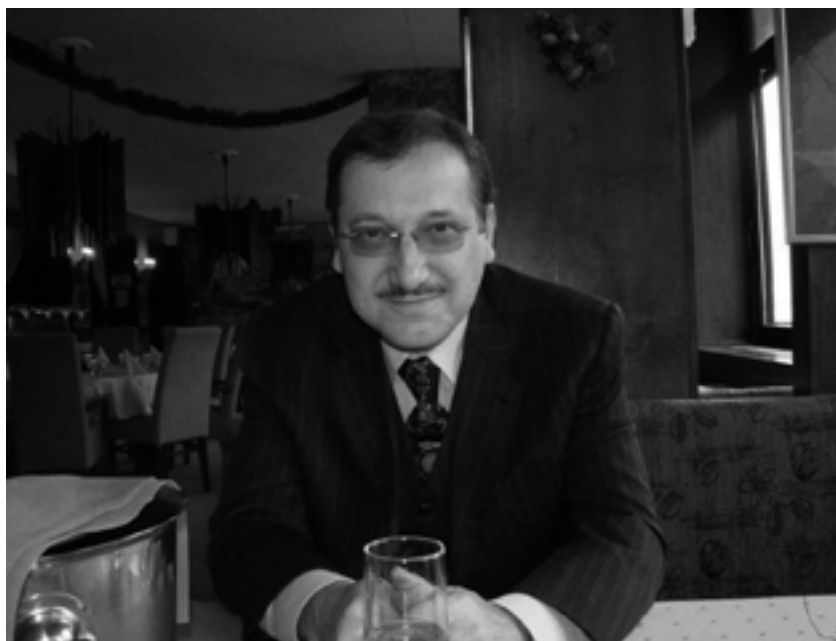
Západ dnes zajímá Blízký východ především kvůli masové migraci, iránským jaderným a mocenským ambicím a kvůli soupeření s Čínou, která naopak začala do regionu intenzivně pronikat a budovat si v něm svou sféru vlivu.

Česká zahraniční politika nemá vůči arabskému a muslimskému světu žádnou stabilní koncepci, která by odpovídala našim dlouhodobým národním zájmům. Má tendenci arabský svět přehlížet a ignorovat, k partnerům se chová necitlivě, spíše než české zájmy poslušně a ochotně sleduje zájmy cizí. Naše tradiční dobré postavení v regionu tak vzalo v průběhu let z velké části za své.

O to více je třeba ocenit všechny, kteří se neúnavně snažili a snaží udržet tradice našich politických a hospodářských vztahů s tímto blízkým a pro nás významným regionem a rozvíjet dědictví, které generace českých diplomatů, orientalistů a odborníků z dalších vědních oborů na Blízkém východě i při jeho zkoumání zanechaly.

Prof. Eduard Gombár patřil k nejvýznamnějším z nich. K jeho životnímu jubileu jsem mu proto chtěl vedle poděkování za veškerou dlouholetou spolupráci popřát i hodně dalších sil při výchově mladé generace nových odborníků i při jeho odborných a společenských aktivitách, kterými udržoval tradici vztahů naší země s arabským a muslimským světem. Bohužel jeho náhlý skon na počátku ledna 2025 jeho bohatou životní dráhu ukončil ke škodě a zármutku nás všech, kteří jsme ho měli rádi a vážili si ho jako skvělého odborníka i vzácného člověka.

Čest jeho památce.

V Brně (z archivu prof. Gombára)

Blízká setkání s prof. Eduardem Gombárem

(Ze vzpomínek jeho žáka)

doc. PhDr. Slavomír Horák, Ph.D.

(Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova Praha)

Moje první setkání s (tehdy ještě) doc. Eduardem Gombárem se odehrálo na katedře Blízkého východu, kam jsem se vloudil v rámci příprav na přijímací zkoušky na obory turkologie a dějiny a kultura islámských zemí. Už tehdy mě zaujal živý výklad prostříhaný tu vtipnými glosami dobových událostí, tu „veselými příhodami z natáčení“ z vlastních zkušeností a tu souvislostmi se současným děním. Setkání pokračovala na přijímacích zkouškách a také na první hodině z úvodního metodologického semináře, kde nás poprvé prof. Gombár provázel labyrintem blízkovýchodních studií se svým suchým humorem, učil nás kriticky hledat informace v pramenech, ať pocházejí odkudkoliv, a také nepodléhat některým konjunkturálním interpretacím.

K významným předělům každého studenta prvního ročníku Ústavu Blízkého východu a Afriky se obvykle staly ústavní předvánoční besídky, kde mohl člověk poznat profesorský sbor z poněkud méně formální perspektivy, což však neznamenalo, že hned po Novém roce nebyl nováček „proklepnut“ na zkoušce. Zde jsem zažil první z mnoha hodin debat o dějinách a současnosti nejen Blízkého východu nad sklenkou vína, v nichž jednu z hlavních rolí hrál páně profesorův pragmatismus, pro některé idealistické studenty až cynismus vyplývající ze znalostí „dlouhých“ dějin a hlubokého studia reálií příslušných zemí.

Samotným studiem nás potom provázely (vedle dalších volených seminářů) klíčové předměty prof. Eduarda Gombára – Moderní dějiny Blízkého východu a jejich soudobá varianta. Nicméně s podobnou bravurou byl schopen obsáhnout i středověké dějiny oblasti, klasický i moderní islám, stejně jako později vyučované obecné dějiny mezinárodních vztahů a diplomacie či hospodářské či sociální dějiny Blízkého

východu. Osobně mě velmi inspirovala láska k moderním dějinám imperiálního Ruska, která zdaleka neznamenalala pouze nekritický přístup v duchu hesla „mít rád neznamená ztotožňovat se“. K jeho „parádním“ disciplínám patřily také semináře k současné politice blízkovýchodních zemí a východní otázky v dějinách. Při nich se uplatňovala jeho široká erudice v dějinách nejen sledované oblasti, ale obrovský přehled v evropských dějinách a zkušenosti z diplomacie. Vedle důrazu na faktografii, nezbytnou součást historie, však kladl při přednáškách i na zkoušení důraz na vnímání souvislostí a reálií tématu.

Při přípravě na zkoušky se naším fundamentálním zdrojem stala jeho „skripta“, která ovšem sám nikdy nese-psal. Ještě v době předmobilové se studentům podařilo nahrát jeho přednášky, které se následně přepisovaly do slov z magnetofonových pásků. Díky těmto „skriptům“ jsem poměrně slušně uspěl v obou klíčových zkouškách, jak z moderních, tak i ze soudobých dějin Blízkého východu. Některé hlášky z těchto prepisů tak budou navždy spojené konkrétními událostmi. Asi nikdy v životě tak již nezapomenu na osud osmanské flotily v bitvě u Navarina (1827), která byla „rozšmelcována kartáči“. Taky bych v případě potřeby teoreticky zvládl ústupový boj podle britské taktiky na základě poznatků britsko-afghánské války. Rovněž vím, že kdybych náhodou organizoval vojenský převrat, musím jej udělat v noci, jinak skončím v dopravní zácpě, a také, že při jeho přípravě mám číst noviny, abych neobsadil prázdnou budovu přestěhovaného rozhlasu. A podobných střípků lze uvést celou řadu.

Prof. Eduard Gombár byl vždy poměrně neordinární osobností a obvykle se studenti (ale i jeho kolegové) dělili na ty, kteří patřili k jeho „klanu“ a na ty, kteří měli vůči němu kritické připomínky. První skupina se obvykle rekrutovala ze studentů a absolventů s orientací na realistický a pragmatický pohled na dějiny i současnost a při jejich probírání v nekonečných hovorech vyprázdnila nejméně láhev vína a nejméně pívni korbel. Právě zde se formovaly horizontální i vertikální „klanové“ vztahy mezi generacemi arabistů, íránistů, turkologů, ale i dalších příbuzných oborů. Z těchto posezení se nezdálo, že staly další přednášky či jejich pokračování. Nejednalo se však vždy o shromáždění následující slepé myšlenky „velkého učitele“. Časem se názory tříbily různým způsobem, nicméně i díky rozhledu Eduarda Gombára se vždy jednalo o smysluplnou a kultivovanou debatu s tolerancí jiných názorů, byly-li tyto řádně zargumentovány.

Jako ředitel Ústavu pro Blízký východ a Afriku Filozofické fakulty UK v letech 2004–2014 dokázal stabilizovat ústav finančně i kádrově. S pietou se mu podařilo uskutečnit nezbytnou generační výměnu

a přitáhnout na katedru nové kolegy, a to i ty, s nimiž ne vždy souhlasil, ale které považoval za možný přínos pro rozvoj oboru.

Odborná a publikační činnost se, podobně jako přednášky, zaměřila na dějiny Blízkého východu 19. a 20. století, především jeho arabské části či i Osmanské říše, jakkoliv jeho doménou byla především oblast „Úrodného půlměsíce“ od Libye a Egypta přes Palestinu, Levantu až po Irák. Mnozí historikové mu vyčítali absenci historické práce v archivech, nicméně jeho zaměření na politickou historii 20. století vycházelo z existujících a dostupných dobových pramenů a literatury. Navíc se snažil vždy přinášet určitý nový pohled na dějinné události. Namátkou si vzpomenu na jeho článek o soudobých dějinách o osmanském sultánovi Abdulhamidovi II., kde akcentoval především tezi o jeho reformátorském úsilí oproti všeobecně přijímanému diktátorskému charakteru.¹ První větší publikace vyšla pod dobově zabarveným názvem *Revolučně demokratické strany na Blízkém východě* (Praha: Univerzita Karlova 1986), ve které se sice nevyhnul pro tehdejší dobu typickým klišé, nicméně nijak nevybočující z kontextu tehdejších publikací. Navíc již zde ukázal na solidní znalost (v rámci tehdejších možností) dobové západní i lokální literatury a jako literaturu k tehdejším událostem ji lze do určité míry použít dodnes, přestože některé závěry jsou již logicky překonané jeho žáky. Po převratu posloužila nám studentům publikace *Úvod do dějin islámských zemí* (Praha: Najáda 1994), kterou jsme měli jako základ k předmětu Metodologický úvod. V dnešní době se sice podobné publikace jeví jako zastaralé, nicméně v době před internetem, PDF publikacemi a přístupem k zahraničním databázím se jednalo o základního průvodce po orientalistických studiích.

Pro studenty se však zcela zásadní stala „černá kniha“ neboli *Moderní dějiny Blízkého východu* (Praha: Karolinum 1999), ve které shrnul své poznatky z dějin svého oblíbeného „dlouhého“ 19. století. Její výtahy jsme ostatně sledovali ve velkých svázaných deskách, které obvykle při přednáškách ležely na katedře Blízkého východu. Přestože byla napsána velmi čtivě, přece jenom postrádala kouzlo oněch přednášek s již zmíněnými vtipnými odbočkami a neotřelými glosami. Bohužel se nepodařilo vydat podobné vydání Soudobých dějin, které tak muselo počkat v poněkud jiné podobě až na jeho kolegu ze Slovenské akademie věd prof. Sorbyho, jednoho z přispěvatelů do tohoto sborníku.²

1 Eduard Gombár: Abdülhamit II. – despota či reformátor. *Historický obzor* 8, 1997, s. 154–161.

2 Karol Sorby: *Arabský východ (1945–1958)*. Bratislava: Slovak Academic Press 2005. Karol Sorby: *Arabský východ (1918–1945)*. Bratislava: Slovak Academic Press 2013. Karol Sorby: *Arabský východ (1959–1970)*. Bratislava: Slovak Academic Press 2018.

V první dekádě nového století publikoval Eduard Gombár tři publikace, týkající se současných dějin Blízkého východu, které částečně vyplývaly z jeho grantů pro ministerstvo zahraničí a částečně z jeho odborného i praktického zájmu o neformální struktury v politice. Prvotinou v tomto smyslu se stala kniha *Dramatický půlměsíc – Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace* (Praha: Karolinum 2001), na které navazovaly hloubkové analýzy neformálních struktur blízkovýchodní a severoafričké oblasti – *Kmeny a klany v arabské politice* (Praha: Karolinum 2004) a *Kmeny a klany v arabském Maghribu* (Praha: Karolinum 2007). Troufám si říci, že tyto knihy byly pro mě formující a inspirativní při studiu neformálních struktur na „mém“ středoasijském a kavkazském kolbišti a trápím jimi studenty dodnes. V souvislosti s přechodem na soukromou školu (Vysoká škola finanční a správní) se objevilo i skriptum *Úvod do dějin diplomacie* (2005), v níž stručným a hutným způsobem zpracoval diplomatické dějiny od třicetileté do druhé světové války.

V posledních letech zúročil prof. Eduard Gombár své historické znalosti v syntetických pracích v rámci edice Dějiny států v Lidových novinách. Navždy tak bude spojený s dějinami Egypta (2009, 2021), Iráku (2013), Libye (2015) a naposledy i Sýrie (2025). Jsem velmi rád, že jsem mu v tomto mohl přispět svou troškou do mlýna importem nejnovější literatury k tématu z ruské historiografie.

Vedle monografií se stal rovněž autorem řady dílčích studií publikovaných v profilových časopisech *Archív orientální* a *Nový orient*, ale také v *Historickém obzoru* a později v *Mezinárodní politice* či *Mezinárodních vztazích*. V nich rovněž byl schopen uplatnit celý svůj geografický záběr od Balkánu po Afghánistán, od Arabského poloostrova přes Maghreb až po česko-arabské vztahy.

Přestože se jeho publikační činnost z větší části omezovala na česko-slovenskou oblast, nutno dodat, že ve svém segmentu moderních a soudobých dějin Blízkého východu zanechal dědictví, na které mohou navazovat další (nejen jeho) žáci a kolegové.

Vedle své pedagogické a vědecké práce byla pro nás studenty i pro něj samotného velmi důležitá diplomatická, tlumočnická, obchodní i společenská činnost. Jako tlumočník si trénoval jazykové schopnosti již za studií s delegacemi z arabských stran a posléze jako tlumočník v Sýrii, Jemenu či Egyptě, a především v Libyi. Diplomatická praxe v Libyi a Sýrii v letech 1991–1993 zachycená ve vzpomínkách v této publikaci navazovala na jeho zájem o diplomacii a její roli v moderních dějinách. Z doby jeho diplomatické praxe, ale díky i přirozené společenskosti mu zůstalo mnoho kontaktů, díky nimž mu mnozí schopní lidé nejen

ze svého „klanu“ vděčí za práci v diplomacii či v obchodu, neboť jeho doporučení mělo svou váhu. Pro nás studenty byly jeho glosy z praxe nedílnou a neocenitelnou součástí formálních setkávání na přednáškách i neformálních posezeních.

Významný byl jeho přínos do rozvoje Společnosti česko-arabské, jímž byl dlouholetým místopředsedou, Společnosti přátel Sýrie, kde působil jako předseda. Kromě toho se aktivně angažoval v Česko-arabské obchodní komoře a několikrát byl přizván do obchodních delegací do Sýrie, Iráku nebo Jordánska. Osobně jsem nemohl nevnímat jeho zkušenosti při společné práci ve výboru Česko-iránské společnosti, kterou rovněž pomáhal zakládat.

Od počátku století se jeho velkou láskou stal letní domov v Mikulově, oáza otevřená v případě potřeby pro všechny dobré lidi. Díky jeho aktivitám mohlo toto město s výraznými židovskými kořeny zažít několik ročníků letních arabistických škol a dalších akcí spojených s islámským světem.

S Edou Gombárem nás poté spojovala řada dalších inspirativních setkání na různých místech, často v jeho milované krétské restauraci se sklenkou jeho oblíbeného domácího bílého. Hodnotili jsme současnou situaci v kontextu dlouhých dějin, těšili se na jeho názory a analýzy i na arabistická lingvistická okénka.

V době přípravy této publikace nás však zastihla smutná zpráva o tom, že další džbánec již spolu nevypijeme: 5. ledna 2025 jsem dostal zprávu, že ve 13.25 náš dobrý přítel podlehl rakovině. Zcela v duchu citátu z Koránu na počátku této knihy „K Bohu patříme a k němu se navrátíme!“ (Korán 2:156). Zařadit tento úryvek bylo jeho poslední přání a vzkaz, který se smutkem v srdci splňuji.

Tato publikace je tak svým způsobem poděkování a pozdrav prof. Eduardovi Gombárovi od jeho vybraných žáků a kolegů, který můžeme poslat na šťavnaté louky a ovocné sady *džannatu*; tam, kde tečou řeky vína, medu, mléka a vody (Korán 47:15) i tam, kam odešla řada jeho dalších kolegů.

Maturitní fotografie (z archivu prof. Gombára)